

PER JAAR BETER
PER JAAR BETER
PER JAAR BETER
PER JAAR BETER
PER JAAR BETER

2015

Editie 5:

Eerlijke handel

Per Jaar Beter

Na meer dan 25 jaar onderhandelen en redetwisten over het oplossen van de armoede in de wereld heeft de wereld acht doelstellingen opgesteld die door alle leden van de Verenigde Naties, door de Wereldbank en door de Wereldhandelsorganisatie worden onderschreven: **de Millennium Development Goals** (de millenniumdoelen).

De wereld moet er in 2015 een stuk beter voorstaan dan in het vergelijkingsjaar 1990. Op 8 concreet aangegeven terreinen en met heldere meetpunten. Elk jaar brengen de landen rapport uit over de gemaakte vorderingen. En dan zou het 'per jaar beter' moeten gaan.

Met behulp van '**Per Jaar Beter**' controleren leerlingen of dat ook zo is. Zijn we op de goede weg? Gaan we de millenniumdoelen op tijd halen?

In de werkbladen en op de bijbehorende webstek vinden ze de opdrachten én de benodigde informatie.

- * **Wat is het doel?**
- * **Wat was de situatie in 1990?**
- * **Hoe is de situatie nu?**
- * **Gaan we het doel in 2015 halen?**

'Per Jaar Beter' is een project van:

Centrum voor Mondiaal Onderwijs

Centre for International Development Issues Nijmegen

Per Jaar Beter komt tot stand met financiële ondersteuning van de **Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling**

Eerlijke handel

Sinds de uitvinding van het vliegtuig is het een fluitje van een cent om goederen van de ene kant van de wereld naar de andere te vervoeren. Daarom kun je nu in Nederland bananen uit Ecuador, sinaasappelen uit Marokko, kiwi's uit Nieuw-Zeeland, kersen uit Griekenland, appels uit Chili en wijn uit Zuid-Afrika kopen. We spreken dan ook van een wereldmarkt. Als je genoeg geld hebt, kun je producten van over de hele wereld kopen. En het zijn niet alleen levensmiddelen die van heinde en verre komen. Ook de schoenen en de kleren die we aan hebben zijn de halve aardbol over gegaan. Net als het speelgoed waarmee we spelen, de onderdelen waar onze computers uit bestaan en allerlei huishoudelijke apparaten. De wereldeconomie draait om handel. Zonder handel zou het maar leeg zijn op de schappen in onze winkels...

Niet iedereen verdient evenveel aan die handel. Voor een kilo bananen betaal je in de winkel zo'n 2 euro, de bananenteler in een ver ontwikkelingsland krijgt maar 14 cent. Producten uit de Derde Wereld zijn bovendien duurder dan nodig is, omdat landen die ze importeren vaak een importheffing boven op de exportprijs zetten. Als er geen importheffingen meer zouden zijn, worden de producten uit ontwikkelingslanden goedkoper. En goedkopere producten zijn makkelijker te verkopen dan duurdere producten, dat weet iedereen.

Het achtste millenniumdoel stelt dat we wereldwijd gaan samenwerken op het gebied van ontwikkeling. Ook de manier waarop we handel bedrijven valt onder die afspraken:

- **We maken eerlijke handel tussen landen mogelijk. In 2015 moet alle handel tussen landen *eerlijke handel* zijn.**

Gaan de landen de doelstellingen op tijd halen? Dat is wat jullie gaan onderzoeken! Wat is er al bereikt in de landen? Wat moet er nog gedaan worden in de race om de doelstellingen te gaan halen? Je vindt op de volgende werkbladen en de bijbehorende internetpagina's informatie over **Bolivia**, **Marokko**, **Oeganda** en **India**, onze *Per-Jaar-Beter*-landen. Vier ontwikkelingslanden die overeenkomsten hebben, maar vooral grote verschillen. Ook de rol van Nederland komt aan bod: wat doet Nederland om ontwikkelingslanden te helpen bij het halen van de millenniumdoelen?

Lees de werkbladen goed door. Je vindt er telkens stukjes tekst met een verwijzing naar de website voor meer informatie. Elke landenbeschrijving eindigt met de **hoofdvraag**. Op bladzijde 11 en 12 kun je het onderzoek uitwerken.

Bolivia & Handel

- **Het gaat goed in Bolivia**

De handel in Bolivia floreert. De export vanuit Bolivia steeg in 2006 tot recordhoogte. Deze stijging is voornamelijk te danken aan de hogere opbrengsten van olie en gas. Maar ook de export van erts steeg enorm (in één jaar tijd met 124%!) en zink, goud en ijzer blijven het als exportartikelen van oudsher goed doen. De lichte daling van de export van landbouwproducten wordt volledig gecompenseerd door de stijging van de export van industriële producten.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

Evo Morales is de eerste Indiaanse president van Bolivia. Hij is ondermeer gekozen op grond van zijn belofte om de verbouw van coca te legaliseren.

Evo Morales is voormalig cocaboer en nog steeds voorzitter van de federatie van cocaboeren. Hij heeft ervoor gezorgd dat coca legaal verbouwd mag worden. In Bolivia wordt op cocabladeren gekauwd door arbeiders die zo beter tegen het zware werk kunnen, bijvoorbeeld in de mijnen. Het kauwen op cocabladeren zorgt voor een lichte roes die ook het hongergevoel vermindert.

De binnenlandse handel in coca is enorm. Bijna iedere Boliviaan kauwt op die bladeren.

De Amerikanen zijn fel tegen de legale verbouw van coca. Van cocabladeren wordt immers ook cocaïne gemaakt. Zij zijn bevreesd dat de legale verbouw zal leiden tot meer illegale handel in cocaïne.

- **Het gaat slecht in Bolivia**

Een van de meest succesvolle exportartikelen van Bolivia is cocaïne. Handel in cocaïne is echter illegaal. De Verenigde Staten bestrijden de verbouw van cocabladeren. Niet alleen drugsbaronnen ondervinden hinder van deze *Oorlog tegen drugs*, maar ook de arme cocaboeren. Met de verbouw van coca konden deze arme boeren in moeilijke tijden nog hun hoofd boven water houden. Met het wegvallen van de cocaverbouw en lage wereldmarktprijzen voor andere landbouwproducten (zoals koffie en thee) staat hen werkloosheid en armoede te wachten.

Ook andere (legale) succesvolle exportproducten hebben hun keerzijde. Bolivia is een belangrijke exporteur van olie, gas en tin. De winsten gingen tot voor kort voornamelijk naar de eigenaars: buitenlandse bedrijven. De gewone Boliviaan had daar niets aan. De nieuwe president van Bolivia, Morales, is overgegaan tot het *nationaliseren* (= onteigenen; de staat wordt dan eigenaar) van deze bedrijven. Deze nationalisaties hebben geleid tot grote onrust in het land zelf met scherpe tegenstellingen tussen de arme bevolking (die voor nationalisatie is) en ondernemers (die tegen zijn). De onlusten zorgen ervoor dat buitenlandse bedrijven zeer aarzelend zijn geworden om met Bolivia te handelen of in het land te investeren.

Morales bezoekt een olieraffinaderij die hij vlak daarvoor heeft onteigend

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

- **Bolivia - Handel**

Handel is afhankelijk van een goede infrastructuur. En op dat gebied moet er nog veel gebeuren in Bolivia. De wegen zijn slecht en in sommige afgelegen gebieden zijn er helemaal geen wegen. Bolivia ligt ook niet aan zee, waardoor handel niet rechtstreeks via vrachtschepen kan plaatsvinden, maar alleen door de lucht of via buurlanden. Bolivia heeft weliswaar een bloeiende export van olie en gas, maar die liep tot aan de nationalisaties vooral via buitenlandse bedrijven. Bolivia heeft nog weinig kennis van technieken die nodig zijn om nieuwe olie- en gasvelden aan te boren. Het land zal ervoor moeten zorgen dat meer mensen opgeleid worden in deze nieuwe technieken. Ondanks de bloeiende export van olie en gas, is Bolivia maar een kleine speler in de wereldhandel. Naar Nederland en de rest van Europa wordt vooral soja geëxporteerd. Van die soja wordt diervoeding gemaakt.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

CO₂-handel

CO₂ (kooldioxide) is een van de broeikassen die verantwoordelijk zijn voor de opwarming van de aarde. CO₂ komt ondermeer vrij bij de verbranding van gas en olie.

Een van de vreemdste vormen van handel tussen Nederland en Bolivia is de handel in emissierechten voor CO₂. De EU-landen hebben afgesproken dat ze de uitstoot van CO₂ met 8% moeten terugbrengen voor 2012. Elk land kan de uitstoot verminderen door energiebesparing of door het stimuleren van duurzame energie. Landen en bedrijven mogen ook emissierechten onderling aan elkaar verkopen.

Bolivia heeft rechten aan Nederland verkocht. Bolivia kan dan minder CO₂ uitstoten dan het volgens verdragen mag; Nederland kan méér CO₂ uitstoten dan volgens diezelfde verdragen is toegestaan. Het grote probleem is echter dat het moeilijk meetbaar is of Bolivia daadwerkelijk minder CO₂ uitstoot dan het anders zou hebben gedaan. Er is daarom veel kritiek op deze vorm van handel. Is het klimaat echt geholpen met de CO₂-handel?

Opdracht: het onderzoek

In de Millenniumverklaring staat één doelstelling (onderdeel van millenniumdoel 8) op het gebied van eerlijke handel. Je gaat onderzoeken of dat doel worden gehaald, of het 'per jaar beter' gaat:

8. Kan Bolivia in 2015 optimaal gebruik maken van een eerlijk handels-systeem?

Zie voor uitleg en deelvragen pagina 11 en 12 van deze werkbladen.

Marokko & Handel

- **Het gaat goed in Marokko**

Marokko heeft vergeleken met andere landen in Noord-Afrika een breed exportpakket: kleding, textiel, levensmiddelen, dranken en tabak zijn samen al goed voor 50% van de exportwaarde. Ook fosfaat uit de woestijn (voor kunstmest) is belangrijk (17%). Dat het goed gaat met de handel kun je ook zien aan Tanger. In Tanger wordt direct naast de internationale luchthaven een vrijhandelszone gebouwd van 345 hectare. Deze biedt speciale (belasting-)voordelen aan bedrijven. Daar kunnen goederen worden bewerkt, zonder dat ze officieel in Marokko hoeven te worden in- en uitgevoerd. Er hoeven dan geen invoerrechten en andere belastingen te worden betaald. Een aantal Nederlandse productie- en transportbedrijven heeft de weg naar deze plaats al gevonden en dat zullen er nog wel meer worden, want de economische voordelen van vestiging hier zijn groot. Allereerst is er voldoende ruimte tegen een prijs van niet meer dan € 30 per vierkante meter grond, waarbij ook nog subsidie mogelijk is en er bovendien belastingvoordelen in het vooruitzicht worden gesteld.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

Migranten worden ondernemers

Marokkaanse Nederlanders gaan terug naar Marokko, mét hun kennis van Nederland. Zo zijn er bloemenkwekers met jaren ervaring in Aalsmeer die nu bloemen in het noorden van Marokko, voor de Nederlandse veiling.

Karim Ghamarti, ooit eigenaar van een visfileerderij in Urk, runt al zeven jaar een bedrijf in Casablanca, dat met veel succes vis invriest en exporteert naar Nederland.

Een van de meest geslaagde Nederlandse Marokkanen is Abdellatif Berrada, eigenaar van een aantal telefonie- en mode-zaken in Casablanca. Hij laat geen gelegenheid voorbijgaan om zijn geëmigreerde landgenoten ervan te overtuigen dat ondernemen in Marokko veel gemakkelijker is geworden, en dat ze terug moeten komen. 'Zo is Taiwan gegroeid, en hier kan het ook.' Hun kennis van zakendoen in Nederland kunnen ze dan gebruiken om een handelsrelatie met Nederlanders op te bouwen.

- **Het gaat slecht in Marokko**

Marokko heeft een handelstekort; het importeert meer goederen dan het exporteert. Dat ligt onder meer aan teruglopende inkomsten uit textiel- en fosfaatexport, maar vooral aan steeds hogere importprijzen voor olie.

Sinds een aantal jaren is er minder groei in de textielsector. De textiel fabrieken en textielateliers zijn verouderd en de werknemers zijn niet goed opgeleid. De vraag van de afnemers verschuift van halffabrikaat (stoffen) naar eindproduct (= kant-en-klare kleding) zonder dat Marokko daar goed op kon inspelen. Verder zijn er maar enkele afnemers (de export gaat vooral naar Frankrijk, Spanje en Engeland), waardoor de exportprijzen onder druk komen te staan. De overheid is doende de sector te reorganiseren. (Beginnende) Ondernemers hebben veel last van de nog steeds omslachtige bureaucratistische procedures, hoge rentes voor bedrijfsleningen, corruptie en hoge energiekosten (zowel aansluiting op het elektriciteitsnet als de elektriciteit zelf zijn duur).

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

• Marokko - Handel

In 1997 heeft Marokko met vier Europese landen een vrijhandelsverdrag getekend voor industriële producten, landbouwproducten en visserij. Volgens afspraak worden de importtarieven in een periode van 12 jaar afgeschaft.

Met de Europese Unie (EU) is in 2000 een soortgelijke overeenkomst opgesteld over financiële ondersteuning en technische assistentie. Op zijn beurt moet Marokko in 2010 de eigen douanetarieven tot 0% hebben teruggebracht. Producten van Marokkaanse oorsprong hadden al vrije toegang (= zonder importheffingen) tot de EU-markt.

Op deze manier wordt de handel een stuk vrijer. Slechts voor een klein aantal goederen is nog een import- of exportvergunning nodig.

De Marokkaanse overheid probeert de economie en de handel te stimuleren door meer investeringen aan te trekken, zo de werkgelegenheid te vergroten en de sociale omstandigheden op het platteland en in de noordelijke provincies te verbeteren. Door het verhogen van de productiviteit, het vergroten van de export en het aantrekken van investeringen wil de regering een jaarlijkse groei van 6% bereiken.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

Najib Amhali, succesvol cabaretier, geboren in Marokko en opgegroeid in Nederland, is het gezicht van de campagne van Solidaridad voor de Oké-sinaasappels.

'Het is belangrijk dat de boeren een eerlijke prijs krijgen', vertelt hij.

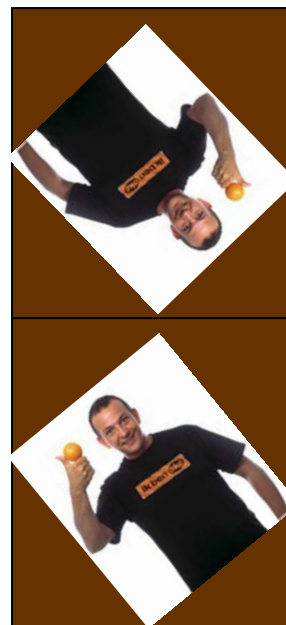
Dat één van de drie landen waar de Oké-sinaasappels vandaan komen Marokko is wist hij nog niet, maar spreekt hem uiteraard ook aan.

Hij werd derde in de wedstrijd om de Oké-trofee.

'Toen ik die enorme lijst met bekende Nederlanders zag, dacht ik: dat wordt niks. Maar ik deed niet mee om te winnen. Het gaat erom dat je met het goede doel in beeld komt.'

De keuze om al dan niet verantwoorde producten te kopen hangt volgens hem sterk af van de prijs.

'Nu veel mensen het niet zo breed hebben, gaan zij toch voor de goedkopere dingen. De keuze voor verantwoord voedsel is voor sommige mensen gewoon niet te maken. Als het evenveel kost, ligt het voor de hand dat je de Oké-sinaasappels neemt, omdat je daar ook nog eens de boeren mee steunt', vindt Amhali.

Opdracht: het onderzoek

In de Millenniumverklaring staat één doelstelling (onderdeel van millenniumdoel 8) op het gebied van eerlijke handel. Je gaat onderzoeken of dat doel worden gehaald, of het 'per jaar beter' gaat:

8. Kan Marokko in 2015 optimaal gebruik maken van een eerlijk handels-systeem?

Zie voor uitleg en deelvragen pagina 11 en 12 van deze werkbladen.

Oeganda & Handel

• *Het gaat goed in Oeganda*

In de jaren tachtig hervormde president Museveni de economie van Oeganda. Hierbij kreeg hij veel ontwikkelingshulp van westerse donorlanden in de vorm van miljoenen dollars steun op de begroting, waaronder steun voor verbetering van de handel. De traditionele export van katoen en tabak verschoof naar export van vooral koffie en tegenwoordig is de ook de uitvoer van vis en bloemen van groot belang.

Oeganda en de buurlanden Kenia en Tanzania hebben in 2005 een douane-unie opgericht. Dit betekent dat de drie landen op termijn (streven is 2010) geen importheffingen op elkanders producten meer zullen heffen. Dit zorgt voor vrije handel tussen de drie landen onderling.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

Gekookte bloemen?

Oeganda is nu de vijfde Afrikaanse exporteur van bloemen. Maar liefst 70% van de Oegandese bloemen komt op Nederlandse veilingen terecht.

Omdat het transport een tot vier dagen duurt, moet het opslaan en transporteren van de bloemen wel zorgvuldig gebeuren. De temperatuur mag niet te veel stijgen, anders krijg je gauw last van plantenziektes. En dat levert dan weer grote financiële schade op voor de kwekers.

Het ministerie van LNV in Nederland en de Oegandese organisatie van exporteurs van bloemen (UFEA) hebben onderzoek gedaan naar verbetering van het vervoer. Een constante temperatuur van 2° C is essentieel en ook dat de koele lucht rondom de pallets goed kan

circuleren. Een mooi voorbeeld hoe nauw dit luistert, is het verhaal van een kweker die van exporteur veranderde. Op een gegeven moment was de omgevingstemperatuur langere tijd 18° C of meer. Toen kregen de bloemen al snel gebogen stengels, gingen vroegtijdig open en waren dus veel te warm. In vaktermen wordt dat aangeduid als "gekookte bloemen".

Oegandese kwekers waren met hulp van de UFEA gevoelig voor suggesties om het hele proces van koeling goed door te nemen. Op die manier namen de zogenaamde te hoge vertrektemperaturen met 50% af en konden meer bloemen op de Nederlandse veilingen verkocht worden.

• *Het gaat slecht in Oeganda*

Vanaf de jaren tachtig heeft Oeganda een handelstekort dat geleidelijk aan groter is geworden. De groei van de export stagneert de laatste jaren, terwijl de uitgaven voor import (met name olieprijsen zijn flink gestegen) blijven stijgen. Om de grote schuldenlast van 3,8 miljard dollar terug te brengen, moeten de Wereldbank en IMF de kwijtschelding van schulden flink opschroeven.

Door de lage internationale koffieprijzen dalen de exportopbrengsten. Een groot gedeelte van de koffiebonen komt van kleine boerenbedrijfjes, die soms verenigd zijn in lokale coöperaties. Plaatselijke koffiehandelaren leveren aan de grote internationale tussenhandelaren die weer afhankelijk zijn van de mondiale koffiebranderijen (zoals bij voorbeeld Nestlé, Sara Lee (eigenaar van Douwe Egberts) etc.).

Een pak gewone koffie kost in Nederland ongeveer € 1,50. Daarvan gaat minder dan € 0,10, dus minder dan 5%, naar de boer. Dat komt door de overproductie van koffie, waar deze grote multinationals voor hebben gezorgd. Zo komt er steeds meer koffie op de wereldmarkt, waardoor de prijs daalt. Boeren in Oeganda moeten hun koffie daarvoor onder de kostprijs verkopen.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

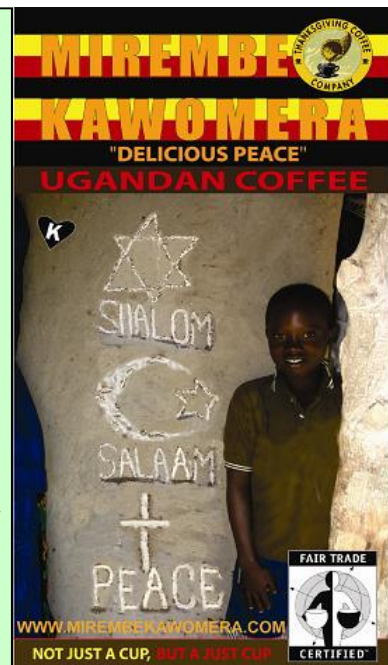
• Oeganda - Handel

Grote Europese en Amerikaanse bedrijven kunnen dankzij subsidies maïs, rijst, graan, katoen, sojabonen en melk exporteren voor een prijs waar boeren in ontwikkelingslanden niet tegenop kunnen. Regeringen van rijke landen willen dat ontwikkelingslanden hun markten openstellen voor goedkope importen. Deze worden langs allerlei wegen onder druk gezet om hun boeren bloot te stellen aan oneerlijke concurrentie met gesubsidieerde producten. Het gevolg is dat miljoenen boeren in ontwikkelingslanden niet voldoende voedsel of kleding kunnen kopen, hun land moeten verkopen, het schoolgeld voor hun kinderen niet meer kunnen betalen, geen noodzakelijke medicijnen kunnen kopen.

Oeganda heeft –met bovenstaande in het achterhoofd- besloten om niet deel te nemen aan de Common Market for Eastern and Southern Africa (Gemeenschappelijke Markt voor Oostelijk- en Zuidelijk-Afrika - COMESA). De regering is bang dat de afschaffing van invoerrechten tussen de landen van de COMESA van te grote invloed zal zijn op de eigen industrie en de inkomsten van de overheid.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

In 2004 bracht J.J. Keki een aantal boeren in Mbale bij elkaar om een coöperatie te vormen. Dat ging niet vanzelf omdat verschillende bevolkingsgroepen samen moesten werken. Ze zochten naar de overeenkomsten en niet naar de verschillen. Wat ze gemeen hadden, was dat ze allemaal met het woord 'vrede' groeten: shalom, salaam, mirembe (zoals wij 'goedendag' zeggen). De naam voor de coöperatie werd dan ook Mirembe Kawomera (= heerlijke vrede). Nu de koffieboeren samenwerkten, konden ze genoeg inkomsten verwerven om hun families van alle basisvoorzieningen te voorzien. Een groot contrast met hoe ze vroeger als individuele boeren de kost probeerden te verdienen. Nu werken 400 boeren samen in een coöperatie. De volgende stap was natuurlijk om de koffie op de markt te brengen. Daar droeg de Amerikaanse zangeres Laura Wetzler haar steentje aan bij. Ze pleegde tientallen telefoontjes voor promotie en vond Paul Katzeff, directeur van de Amerikaanse organisatie Thanksgiving Coffee's, bereid om de koffie te kopen. Thanksgiving garandeert de boeren niet alleen hogere inkomsten, maar draagt ook bij aan ontwikkelingsprojecten in het dorp. Bij elk pak koffie dat verkocht wordt, legt de organisatie één dollar bij waardoor onlangs een school kon worden geopend in Mbale.

Opdracht: het onderzoek

In de Millenniumverklaring staat één doelstelling (onderdeel van millenniumdoel 8) op het gebied van eerlijke handel. Je gaat onderzoeken of dat doel worden gehaald, of het 'per jaar beter' gaat:

8. Kan Oeganda in 2015 optimaal gebruik maken van een eerlijk handels-systeem?

Zie voor uitleg en deelvragen pagina 11 en 12 van deze werkbladen.

India & Handel

• *Het gaat goed in India*

India heeft meer dan vijftigduizend miljonairs. In vijf jaar tijd zal dat verdriedubbelen. De nieuwe rijken hebben hun rijkdom te danken aan de internationale handel. Niet aan de verkoop van producten die in onze supermarkten terechtkomen, maar aan de verkoop van IT-diensten (IT = informatie-technologie). Van de duizend rijkste bedrijven in de wereld besteedt een kwart hun softwareontwikkeling uit aan India. Onder hen zijn Pepsi, Boeing, IBM, Microsoft en dichterbij huis: Philips, KLM en ING. Ook steeds meer callcenters (= bedrijven die telefonische diensten verlenen) bevinden zich in India. Als een Amerikaan met de telefonische helpdesk van bijvoorbeeld computerleverancier Dell belt, dan belt hij met iemand in India die in het Engels uitleg geeft. Een belangrijke bron van inkomsten zijn tegenwoordig ook de overboekingen vanuit het buitenland naar India. Tal van hoogopgeleide IT-ers zijn in het buitenland gaan werken, met name in de Verenigde Staten. Mede dankzij hun overboekingen naar familieleden in India zijn de buitenlandse reserves van India in vier jaar tijd gestegen van 28 miljard euro naar meer dan 80 miljard euro.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

Talent

Indiaas talent is gewild in het buitenland. Hoogopgeleide IT-ers (ingenieurs, programmeurs en managers) vinden makkelijk een baan in bijvoorbeeld de Verenigde Staten. Drie van de tien bedrijven in het hart van de IT, Silicon Valley in Californië, zijn zelfs opgericht door Indiërs. Het zijn degenen die in de keiharde Indiase maatschappij hebben leren knokken om hogerop te komen. Ze klagen niet over de lange uren die ze moeten maken. Voor India was dit minder gunstig. De beste mensen trokken weg.

De rollen zijn sinds kort weer omgedraaid. Duizenden IT-ers keren terug naar India. Van hun salaris kunnen ze makkelijk een kindermisje, schoonmaakster en tuinman inhuren. De gebrekkige infrastructuur, corruptie en vervuiling nemen ze op de koop toe.

• *Het gaat slecht in India*

“De snelst groeiende industrie in India is niet IT of software, textiel of auto’s. Het is ongelijkheid.” Dat zegt journalist Sainath in het Indiase magazine Frontline. De economie van India groeit jaarlijks met meer dan 7%; de internationale handel en met name IT-diensten nemen een hoge vlucht, maar slechts een kleine minderheid profiteert ervan. Waar de middenklasse en een kleine groep superrijken elk jaar rijker wordt, wordt de arme bevolking (70% van het totaal) alleen maar armer. De prijzen op de wereldmarkt voor traditionele exportproducten als peper en thee zijn gekelderd en de prijzen van producten in de winkels zijn gestegen. De regering geeft jaarlijks miljoenen uit aan subsidie voor de armen, maar slechts 15% komt ook terecht bij degenen voor wie het bestemd is. De rijken worden rijker, de armen worden nog armer.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

• *India - Handel*

India is een land met twee gezichten. Het behoort tot de top tien van meest geïndustrialiseerde landen van de wereld en heeft een economische groei van meer dan 7% per jaar. Aan de andere kant behoort het tot de armste landen van Azië en is een vijfde van de bevolking ondervoed.

Hetzelfde geldt voor de handel. Aan de ene kant profiteert India volop van de wereldhandel en slijt het producten en diensten over de hele wereld. Aan de andere kant is India ook slachtoffer van de wereldhandel. Vele multinationals hebben zich in India gevestigd en vegen de kleine, lokale producenten van de kaart. De sociale gevolgen zijn ernstig: de kleine boeren worden bedreigd door de multinationals. Op de wereldmarkt dalen de prijzen voor landbouwproducten en moeten de boeren, die niet meer van hun landbouw kunnen leven, naar de stad trekken. De armoede neemt toe, de sloppenwijken groeien en de levensomstandigheden zijn erbarmelijk. Een derde van de armste mensen ter wereld woont dan ook in India...

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies land en onderwerp.

Eerlijke handel in textiel

Er is binnen de Wereldhandelsorganisatie (WTO) jarenlang gediscussieerd over eerlijke handel in textiel. In 2004 was het eindelijk zover. Alle landen van de WTO hebben toen afgesproken om de quota (= maximum afgesproken hoeveelheid die mag worden ingevoerd) op textiel af te schaffen. India is daarbij als grote winnaar uit de bus gekomen. De groei van de Indiase uitvoer van textiel en kleding naar de Verenigde Staten verdubbelde in 2005 (+25 procent), terwijl de totale import van deze producten uit de VS in India dat jaar slechts met 7 procent toenam. Iets dergelijks geldt voor de uitvoer naar de Europese Unie (+17 procent naar de EU, resp. +6 procent uit de EU naar India). De concurrenten van India deden het een stuk slechter. Met uitzondering van China daalde de export van de concurrerende landen naar de VS en naar de EU.

Bron: ministerie van Economische Zaken

Opdracht: het onderzoek

In de Millenniumverklaring staat één doelstelling (onderdeel van millenniumdoel 8) op het gebied van eerlijke handel. Je gaat onderzoeken of dat doel worden gehaald, of het 'per jaar beter' gaat:

8. Kan India in 2015 optimaal gebruik maken van een eerlijk handelssysteem?

Zie voor uitleg en deelvragen pagina 11 en 12 van deze werkbladen.

Wat doet Nederland?

De millenniumdoelen zijn uitgangspunt voor het Nederlandse ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. Dat geldt ook voor millenniumdoel 8 waarin staat wat de rijke landen moeten doen om wereldwijde ontwikkeling mogelijk te maken. Daarbij gaat het ook om eerlijkere spelregels voor internationale handel.

Nederland heeft in 2004 een uitgebreid rapport uitgebracht over millenniumdoel 8. In dit rapport (zie daarvoor onze website) geven de ministers van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking aan hoe Nederland de komende jaren zijn verantwoordelijkheid zal nemen:

- * door betere handelskansen te bieden
- * door handelsbelemmerende subsidies af te schaffen

Binnen de Europese Unie is afgesproken dat producten uit de armste landen vrije toegang krijgen tot de Europese markt. Voor enkele producten is dat al geregeld (zoals kleding en katoen). Voor een aantal producten moet dat nog geregeld worden. Belangrijke exportproducten als suiker, rijst en bananen krijgen pas in 2009 vrije toegang.

Tegelijkertijd bepleit Nederland dat verschillende landbouwsubsidies worden afgeschaft. Vier Afrikaanse landen (Burkina Faso, Mali, Benin en Tsjaad) hebben in 2003 bij de Wereldhandelsorganisatie WTO een voorstel gedaan om katoensubsidies wereldwijd af te schaffen. De katoenteelt in Afrika kan heel goed bijdragen aan armoedebestrijding als boeren tegen een eerlijke prijs hun katoen kunnen afzetten op de wereldmarkt. Nu worden de prijzen laag gehouden door de miljarden euro's steun die de Amerikaanse en Europese katoenboeren van hun regering krijgen. Binnen de EU en binnen de WTO heeft Nederland zich sterk gemaakt voor drastische verlaging van de subsidies aan de Europese katoenboeren. Dat is grotendeels gelukt.

Een andere belangrijke maatregel om eerlijke handel te bevorderen is de steun aan vakbondsorganisaties en andere particuliere organisaties (ngo's) wereldwijd. Vakbonden en ngo's spelen een belangrijke rol binnen internationale netwerken die lobbyen voor eerlijke handel. Vakbonden zijn organisaties met soms miljoenen leden die hun achterban kunnen oproepen tot grootschalige acties. Bovendien nemen vakbonden wereldwijd deel aan overleg met werkgevers en overheden en kunnen zij druk uitoefenen om de handel eerlijker te doen verlopen.

Billboard van een multinational bij een krottenwijk in India

Er is echter ook kritiek op Nederland, de EU en de WTO. Eerlijke handel wordt door deze instanties vooral gezien als vrijhandel: handel zonder enige belemmeringen. Westerse bedrijven hebben vaak veel meer macht en geld en kunnen lokale bedrijven uit de markt drukken. Een Nederlandse bierfabrikant kan een Afrikaanse bierfabrikant met tijdelijk lagere prijzen beconcurreren totdat de lokale fabrikant failliet gaat en mensen moet ontslaan. Het dorp of de stad waar de fabriek staat, is in dat geval niet gebaat met vrijhandel.

Attac Netwerk Nederland (www.attac.nl) stelt ronduit dat ontwikkelde landen (inclusief Nederland) er vooral op uit zijn om de markten van ontwikkelingslanden te

ontwikkelen ten behoeve van hun eigen bedrijfsleven. Vrijhandel helpt volgens ANN de arme landen juist verder van huis.

Lees meer, ga naar www.cmo.nl/pjb. Kies Nederland.

Opdracht: het onderzoek

De eerste zeven millenniumdoelstellingen richten zich op ontwikkelingslanden. Zij moeten de armoede zien te verminderen (millenniumdoel 1), alle kinderen naar school sturen (millenniumdoel 2) en de kindersterfte zien terug te dringen (millenniumdoel 4).

Het achtste millenniumdoel is een andere. Dit millenniumdoel bevat opdrachten voor ontwikkelde landen, het rijke westen. Zij zijn de economisch machtigen in de wereld en moeten ervoor zorgen dat wereldwijde samenwerking op het gebied van ontwikkeling mogelijk wordt. Onder die mondiale samenwerking valt ook eerlijke handel: handel tussen landen die volledig gelijkwaardig is en waarbij geen belemmeringen worden opgeworpen. Dat is wat jullie gaan onderzoeken. Zal de handel in 2015 tussen landen helemaal eerlijk zijn? Jullie onderzoek kan zich natuurlijk niet op de hele wereld richten. Daarom beperken we ons tot vier landen: **Bolivia, Marokko, Oeganda en India.**

De Millenniumverklaring geeft niet alleen doelen, maar ook hoe je moet meten of de doelen worden gehaald. Elk land moet over een heleboel meetpunten (de 'prestatie-indicatoren') rapporteren. Voor eerlijke handel zijn er drie prestatie-indicatoren. Twee daarvan vind je hieronder bij 'Vragen bij doelstelling 8 over eerlijke handel'.

De derde prestatie-indicator voor eerlijke handel is: 'Welk deel van de ontwikkelingshulp wordt ingezet om de handel te bevorderen?'

Er zijn echter bij de VN geen antwoorden op de derde vraag te vinden. We laten daarom deze vraag buiten beschouwing.

Ook met de antwoorden op de andere twee deelvragen kun je een goed beeld krijgen op de vraag of de vier Per-Jaar-Beter-landen in 2015 optimaal gebruik kunnen maken van een eerlijk handelssysteem of niet.

Op de website van Per Jaar Beter vind je alles dat je nodig hebt om het *Per-Jaar-Beter-Onderzoek* te kunnen doen. Je vindt daar de millenniumdoelen, de prestatie-indicatoren, achtergrondinformatie over de vier landen en over Nederland en verhalen en cijfers over de voortgang. Het werkt het handigst als de klas wordt verdeeld in vier groepen en elke groep een land voor zijn rekening neemt.

PER JAAR BETER 2015

Inleiding PerJaarBeter

Na meer dan 25 jaar onderhandelen en redetwisten heeft de wereld acht doelstellingen die door alle leden van de Verenigde Naties, én door de Wereldbank én de Wereldhandelsorganisatie worden onderschreven: de **Millennium Development Goals** (mdg's).

De Millenniumdoelen 31.12.2015.

3207.09.43.47.097 De tijd vliegt!

0 DAGEN 09 UREN 43 MINUTEN 47 SEC. 097 MILLISEC.

De wereld moet er in 2015 een stuk beter voorstaan dan in het vergelijkingsjaar 1990. Op 8 concreet aangegeven terreinen en met heldere meetpunten. Elk jaar moeten de landen rapport uitbrengen over de gemaakte vorderingen. En dan zou het 'per jaar beter' moeten gaan.

Met behulp van 'Per Jaar Beter' controleren leerlingen of dat ook zo is, of we op de goede weg zijn, of we de gestelde millenniumdoelen ook gaan halen.

In de werkbladen en op deze webstek vinden ze daarvoor de benodigde informatie.

Per Jaar Beter op Papier: de werkbladen (pdf)

- PJB** Editie 1 - Onderwijs
- PJB** Editie 2 - Armoede
- PJB** Editie 3 - Water
- PJB** Editie 4 - Kindersterfte
- PJB** Editie 5 - Handel

Vragen bij doelstelling 8 over eerlijke handel:

- Hoeveel procent van de export van **Bolivia/India/Marokko/Oeganda** wordt in de ontwikkelde landen toegelaten zonder importheffingen?
- Wat is de hoogte van importtarieven die de ontwikkelde landen opleggen op de invoer van landbouwproducten, textiel en kleding uit **Bolivia/India/Marokko/Oeganda**?

De antwoorden op de **deelvragen** geven een goed beeld van de vorderingen in de afgelopen jaren. Trek de lijn door naar 2015 en dan kun je waarschijnlijk wel voorspellen of de millenniumdoelen wel of niet gehaald gaan worden. Vergeet niet je conclusie met goede argumenten te ondersteunen!

Antwoorden op de deelvragen:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Conclusies hoofdvraag (met argumenten).

De kans is *groot/klein* dat in 2015 *Bolivia/Marokko/Oeganda/India* optimaal gebruik kan maken van een eerlijk handelssysteem.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Presentatie

Zoek een goede vorm om de resultaten van het onderzoek aan anderen te presenteren. Je kunt ervoor kiezen er een spreekbeurt van te maken, of een powerpoint-presentatie. Het zou in de vorm van een artikel (voor bijvoorbeeld de schoolkrant) kunnen, of een pagina voor een (school)website. Misschien kun je iets met affiches of met een fototentoonstelling? Zie voor meer suggesties de bijlage op pag. 13-14.

BIJLAGE

Suggesties voor presentaties

De vorm waarin jullie de resultaten van jullie onderzoek kunt presenteren, is geheel vrij. We geven hieronder een overzicht van mogelijke presentatievormen, zoveel mogelijk toegespitst op het thema 'Eerlijke handel'. Je kunt natuurlijk ook combinaties van verschillende vormen gebruiken. Aan jullie de keus.

Hoorspel, rollenspel of drama

In een hoorspel of gespeelde scène kunnen jullie van alles kwijt over eerlijke handel. Je kunt doen alsof het 2015 is en dat je terugkijkt op de afgelopen 15 jaar waarin geprobeerd is om ervoor te zorgen dat iedere boer een 'eerlijke prijs' kreeg betaald voor zijn producten.

Je kunt ook proberen een (absurdistisch) radioprogramma te maken over een zoektocht naar de laatste boer die nog niet op een eerlijke manier zijn producten kan verkopen.

Schrijf de rollen uit en oefen een keer van tevoren, voordat jullie het resultaat aan de klas vertonen.

Boeren in India protesteren tegen oneerlijke handelspraktijken © Photoshare

Fotopresentatie of fotoverslag

Een foto zegt vaak meer dan duizend woorden. Jullie kunnen proberen foto's op internet te vinden of de ambassade van het onderzochte land schrijven. Met de foto's kun je bijvoorbeeld een presentatie maken van de goede en slechte dingen die met (eerlijke) handel te maken hebben. Jullie hebben immers al onderzocht en gelezen wat er goed en niet goed gaat in jullie land.

Powerpointpresentatie

Jullie kunnen met tekst en beeld ook een Powerpoint-presentatie maken. Met uitleg, jullie mening of met stellingen. Zorg ervoor dat de inhoud door de vormgeving goed de aandacht trekt. Daar gaat het tenslotte om.

Nike-fabriek in Azië

Reeks stellingen

Jullie kunnen jullie standpunt over eerlijke handel in het door jullie onderzochte land ook toelichten aan de hand van een reeks stellingen. Het is niet eenvoudig om goede stellingen te bedenken waarin jullie alles kunnen stoppen wat jullie kwijt willen. Stellingen zorgen er wel voor dat er een levendige discussie kan ontstaan.

Voorbeeld van een stelling: 'Koop alleen nog eerlijke producten, want dan help je de mensen in de Derde Wereld het beste'.

Gastles

Jullie kunnen de stellingen van hierboven ook verwerken in een gastles die jullie aan jullie klasgenoten geven. Maak een lesopzet voor ongeveer een half uur. Geef je klasgenoten informatie over eerlijke handel en laat hen vragen stellen. Verzin ook een paar opdrachten waarmee ze met het door jullie gegeven materiaal aan de slag kunnen gaan.

**Mr. Web helpt
jou bij het
bouwen van
een webpagina!**

Website

Op Kennisnet vinden jullie een handig hulpmiddel om een website te maken: de Websitemaker.

Hiermee kunnen jullie al snel een website in elkaar zetten. Kijk op: <http://websitemaker.scholier.kennisnet.nl/>.

Denk van tevoren goed na over wat jullie kwijt willen op de website. En over de vormgeving. Op beeldscherm lezen is lastig dus maak de teksten niet te lang en hou de zinnen kort.

Jullie kunnen links aanbrenge naar websites die meer informatie geven. En misschien kunnen jullie er animaties of filmpjes aan toevoegen?

Rap of lied

Jullie kunnen jullie mening of de conclusies die jullie trekken over eerlijke handel ook verwoorden in een rap of lied.

Collage + mondelinge toelichting

Een goede collage is niet makkelijk te maken. Want je moet maar net de teksten en foto's vinden die precies aansluiten bij wat jullie over eerlijke handel willen zeggen. Wat jullie niet kunnen vinden voor jullie collage kunnen jullie verwerken in een mondelinge toelichting. Jullie kunnen bijvoorbeeld laten zien welke verbeteringen in de handelsbetrekkingen tussen jullie land en het rijke westen hebben plaatsgevonden. Of welke verslechtingen, als dat aan de orde is.

Handel in bananen

Dit zijn enkele voorbeelden van mogelijke presentatievormen. Misschien bedenken jullie zelf een hele andere. Een spreekbeurt of een verzonden verhaal over eerlijke handel waarin jullie de conclusies verwerken bijvoorbeeld!

Aan jullie de keus om en een spannende presentatie te bedenken waarin jullie conclusies goed naar voren komen.

Succes!

VOOR LEERKRACHTEN

Projectopzet

Per Jaar Beter bestaat uit twee onderdelen die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn:

1. de **werkbladen** (op papier) met informatie over het betreffende millenniumdoel, de situatie in de vier landen en de activiteiten van Nederland op dit vlak. In de werkbladen staan de onderzoekopdrachten geformuleerd, die leerlingen groeps-gewijs moeten uitvoeren, één land per groep.
2. de **website** (<http://www.cmo.nl/pjb/>) met:
 - a. aanvullende informatie over millenniumdoelen,
 - b. aanvullende informatie over prestatie-indicatoren,
 - c. de positieve ontwikkelingen per land,
 - d. de te nemen hindernissen per land,
 - e. concrete verhalen van mensen in het Zuiden,
 - f. de gegevens per land op elk van de relevante prestatie-indicatoren,
 - g. algemene en specifieke landeninformatie,
 - h. interactieve elementen als 'vraag het de deskundige' en e-mailformulieren,
 - i. verwijzingen,
 - j. de downloadpagina.

Verschenen en nog te verschijnen edities

1. Onderwijs.
2. Armoede.
3. Toegang tot veilig drinkwater.
4. Kindersterfte.
5. Eerlijke handel.
6. Leefomstandigheden van krottenwijkbewoners.
7. Hiv/aids.
8. Duurzame ontwikkeling en natuurlijke hulpbronnen.
9. Moederzorg.
10. Schuldenvraagstuk.
11. Malaria en andere ziekten.
12. Overdracht van nieuwe technologieën.

Doelgroep

Leerlingen van de basisvorming in het voortgezet onderwijs (12-15 jaar) en hun Leerkrachten. De verschillende edities sluiten aan bij de vakken biologie (domein 'mensen in hun omgeving'), aardrijkskunde (domein 'de wereld') en economie (domein 'de leerling als burger'). Daarbij sluit *Per Jaar Beter* goed aan bij het TVS-model (toepassing, vaardigheden en samenhang), gezien het feit dat leerlingen zelfstandig onderzoek moeten doen en eigen conclusies moeten trekken.

Doelstellingen

- Leerlingen verdiepen zich in één of meer millenniumdoelstellingen. Aan de hand van concrete casestudies bekijken leerlingen de situatie in een land in Noord-Afrika, een land in Zuidelijk Afrika, een land in Azië of een land in Latijns-Amerika.
- Daarnaast leerlingen wat Nederland aan het bereiken van de millenniumdoelstelling bijdraagt.
- Leerlingen onderzoeken zelfstandig de indicatoren die bij de betreffende millennium-doelstelling horen.
- Leerlingen trekken zelf hun conclusies of de millenniumdoelstelling(en), op onderdelen en in zijn totaliteit, gehaald gaan worden.

Werkwijze

Verdeel de klas in vier groepen, naar analogie van de vier landen. Als de groepen te groot worden, kunt u twee groepen ook onafhankelijk van elkaar aan hetzelfde land laten werken. Laat elke groep aan de slag gaan met inleidend werkblad 1. Vervolgens gaat de groep die zich bezig gaat met Bolivia aan de slag met de werkbladen 2 en 3, de groep voor Marokko met de werkbladen 4 en 5, de groep voor Oeganda met de werkbladen 6 en 7 en de groep voor India met de werkbladen 8 en 9.

De teksten op de werkbladen vormen slechts een inleiding op het thema. Meer informatie kunnen de groepen vinden op de internetsite van het project:
<http://www.cmo.nl/pjb/>

Daar vinden de leerlingen achtergrondinformatie over het land dat ze gaan onderzoeken, de successen en de hindernissen die het land ondervindt bij zijn streven om het betreffende millenniumdoel te gaan halen en verhalen die weergeven welke uitwerking dat streven heeft op het dagelijkse leven van de mensen in dat land.

Alle groepen lezen ter vergelijking met hun eigen land werkblad 10 over wat Nederland op het terrein van millenniumdoelen doet.

Het onderzoek doen de groepen allemaal aan de hand van werkblad 11. Het verslag en de presentatie aan de hand van werkblad 12.

Werkbladen 13 en 14 dienen als bijlage en geven de leerlingen suggesties voor mogelijke presentatievormen.

De al genoemde website geeft ook achtergrondinformatie en nieuws rondom de millenniumdoelen en bruikbare externe links.

De tijd die ons rest tot 31.12.2015

2687.08.38.20

dagen uren minuten sec

PER JAAR BETER 2015

Inleiding PerJaarBeter

Na meer dan 25 jaar onderhandelen en redetwisten heeft de wereld acht doelstellingen die door alle leden van de Verenigde Naties, én door de Wereldbank én de Wereldhandelsorganisatie worden onderschreven: **de Millennium Development Goals (mdg's)**.

- [PJB-Startpagina](#)
- [CMO-startpagina](#)
- [-](#)
- [Millenniumdoelen](#)
- [PJB-onderwerpen](#)
- [-](#)
- [Bolivia](#)
- [India](#)
- [Marokko](#)
- [Oeganda](#)
- [Nederland](#)
- [-](#)
- [Werkbladen](#)
- [Doorzoek de site](#)
- [-](#)
- [Nieuws](#)
- [-](#)
- [Colofon](#)
- [-](#)
- [MillenniumdoelenAtlas](#)

De wereld moet er in 2015 een stuk beter voorstaan dan in het vergelijkingsjaar 1990. Op 8 concreet aangegeven terreinen en met heldere meetpunten. Elk jaar moeten de landen rapport uitbrengen over de gemaakte vorderingen. En dan zou het 'per jaar beter' moeten gaan.

Met behulp van 'Per Jaar Beter' controleren leerlingen of dat ook zo is, of we op de goede weg zijn, of we de gestelde millenniumdoelen ook gaan halen.

In de werkbladen en op deze webstek vinden ze daarvoor de benodigde informatie.

- * **Wat is het doel?**
- * **Wat was de situatie in 1990?**
- * **En de situatie nu?**
- * **Gaan we het doel in 2015 halen?**

We volgen de ontwikkelingen in vier landen: **Bolivia, India, Marokko en Oeganda** (zie de inhoudsopgave in de linkerkolom). De vier landen zijn niet gekozen omdat ze vergelijkbaar zijn, integendeel. Ze zijn heel verschillend, liggen in drie verschillende continenten en kennen vier heel verschillende culturen. Samen geven ze wel een goed beeld van de problemen rond de Millenniumdoelen.

Deel van de openingspagina van de Per jaar Beter-website: <http://www.cmo.nl/pjb/>

E-mail-attendering

Het Centrum voor Mondiaal Onderwijs biedt u de mogelijkheid om geïnformeerd te worden over het verschijnen van nieuwe edities van **Per Jaar Beter**. Het enige dat u daarvoor hoeft te doen is een e-mail te sturen naar cmoinfo@fm.ru.nl met als onderwerp 'Houd mij op de hoogte van het verschijnen van nieuwe edities van Per Jaar Beter'.

Evaluatieformulier

1. Het gebruik van een editie van Per Jaar Beter

- Hoe vaak gebruikt u Per Jaar Beter?
- Hoe gebruikt u Per Jaar Beter?
 - Als onderdeel van een reguliere les
 - Als een speciale les geheel gewijd aan het onderwerp van PJB
 - Anders:
- Gebruikt u de aangereikte lessuggesties of ontwikkelt u (ook) eigen lessuggesties?
 - Ik gebruik de aangereikte lessuggesties (onderzoeksopdracht)
 - Ik gebruik ook eigen lessuggesties
 - Ik gebruik alleen eigen lessuggesties

2. Redenen om Per Jaar Beter te gebruiken

- Graag aanvinken wat voor u van toepassing is:
 - Aandacht in de media
 - Actualiteit van het onderwerp
 - Sluit aan bij het niveau van mijn leerlingen
 - Sluit aan bij de thema's waarmee ik in de klas bezig ben
 - Sluit aan bij het curriculum
 - Anders:

3. Impact op de leerlingen

- Vinden leerlingen het leuk om met PJB te werken?
- Zo ja, waarom?
- Bieden de PJB's leerlingen de gelegenheid om een link te leggen tussen hun eigen leven en dat van mensen in het Zuiden? Hoe?
- In welke mate kunnen leerlingen de denkbeelden en vaardigheden die ze ontwikkelen door te werken met PJB ook toepassen op andere verhalen/lessen over het Zuiden?
- In welke mate verandert het werken met PJB de beeldvorming over het Zuiden?
- Denkt u dat uw leerlingen meer geïnteresseerd zijn in het zoeken van aanvullende informatie over het Zuiden?
- Zijn er enige tastbare resultaten die het resultaat zijn van het werken met PJB?

4. Enkele andere kwesties

- Laat u exemplaren van PJB aan andere docenten zien? Gebruiken zij die ook?
- Gebruikt u de informatie van de bijbehorende website?
- Wijst u leerlingen op het bestaan van de website?

5. Enkele stellingen

- Welke van de volgende stellingen kunt u onderschrijven?
 - Werken met PJB heeft me meer vertrouwd gemaakt met derdewereldzaken
 - Werken met PJB heeft mijn kennis van derdewereldzaken vergroot
 - Werken met PJB heeft me aangezet tot het zoeken van aanvullende informatie/lesmateriaal over het Zuiden
 - Werkende met PJB heb ik kennis kunnen nemen van verschillende standpunten en getuigenissen uit het Zuiden
 - Geen van bovenstaande, aangezien ik al goed op de hoogte was van derdewereldzaken